

Forskningsuniversitetets gennembrud

Københavns Universitet med særlig henblik på Det Filosofiske Fakultet i slutningen af det 19. århundrede

Af Pelle Oliver Larsen

Humboldtuniversitetets ideer slog igennem ved Københavns Universitet i første halvdel af det 19. århundrede og satte et varigt præg på universitetet. I slutningen af århundredet kom forskningsidealet imidlertid til at overskygge det øvrige humboldtske tankegods. Artiklen undersøger baggrunden for denne forandring såvel som dens konsekvenser for universitetets rolle og status i samfundet.

Københavns Universitet var ved midten af det 19. århundrede præget af såvel ydre som indre sammenhæng.¹ Universitetet uddannede statens embedsmænd og en stor del af politikerne,² men også samfundets producenter af den enhedsprægede kultur var for størstedelens vedkommende akademikere: videnskabsmænd, kunstnere og præster. Romantikken flettede videnskab, kunst, kultur, religion og moral sammen i en kultursyntese.³ Universitetet havde derfor også et ansvar for de studerendes moral. Når staten betroede ungdommen til universitetet, havde dette også et ansvar over for staten.⁴ Selvom videnskaben i almindelighed understøttede moralen, var der enkelte videnskabeligt underbyggede indsigter, som ikke kunne fremføres i forelæsninger for de studerende.⁵ Universitetslæreren var, som den senere professor i æstetik J. Paludan udtrykte det i 1880, statstjener.⁶ Universitetets to årlige fester var således også til fejring af staten: reformationen og kongens fødselsdag.⁷

¹ Foreliggende artikel bygger på Larsen 2016 og er en omarbejdet version af denne bogs afslutning.

² Bagge 1970.

³ Lindhardt 1958: 169.

⁴ Martensen 1878: II, 373.

⁵ Sibbern 1878: 169.

⁶ Paludan 1880: 10-20.

⁷ Jf. Petersen 1993: 271-73.

Denne ydre sammenhæng blev i det indre modsvaret af videnskaben som universitetets samlende begreb, og den centrale videnskabelige virksomhed var forskning, produktion af ny viden, uden noget ydre formål. Undervisningen skulle være forskningsbaseret, og målet var de studerendes dannelse – igen uden noget utilitaristisk formål, for i sidste ende var kun den kundskab nyttig, som blev opnået uden tanke på dens nytte. Dette var nogle af de centrale forestillinger i det, der senere er blevet kendt som Humboldtuniversitetet.⁸

Det samlende begreb var netop *videnskaben*, der efter alt at dømme opstod som begreb i bestemt form ental i det 19. århundrede, eksempelvis i et indlæg af den teologiske professor H.N. Clausen i 1839: Videnskaberne udgjorde nu en enhed, og den frie forskning var universitetets vigtigste opgave.⁹ Clausens kommende kollega i Det Teologiske Fakultet, H.L. Martensen, pointerede kort forinden med sin spekulative teologi filosofiens (videnskabens) og teologiens enhed;¹⁰ tro og viden hang sammen, jf. kultursyntesen.

Foreliggende artikel handler om, hvorledes forestillingen om universitetets indre såvel som ydre sammenhæng kom i krise i den sidste tredjedel af det 19. århundrede, og hvad dette kom til at betyde for universitetets selvopfattelse, status og rolle.¹¹ Hovedvægten lægges på Det Filosofiske Fakultet.

Enhedsvidenskaben

Det Filosofiske Fakultet var traditionelt det lavest rangerende af de fire fakulteter. Det havde indtil indførelsen af en embedseksamen i 1788 alene fungeret som forskole til de højere fakulteter: teologi, jura og lægevidenskab. Universitetet havde således en lang række dannelsesfag, som blev forvaltet i Det Filosofiske Fakultet. I 1850 blev prøven i en række af disse fag – historie, de klassiske fag, matematik og fysik – overført til den lærde skole, men som en rest blev filosofien tilbage. Alle universitetets studerende skulle tage en filosofisk forprøve (filosofikum), for filosofisk træning var en forudsætning for indsigt i “den videnskabelige Forskning i Almindelighed”.¹² Alle videnskaber hvilede således på et fælles humanistisk grundlag og udgjorde “en aandelig Eenhed og Heelhed”, som den førnævnte Martensen, nu biskop, udtrykte det i 1878.¹³

Da Kultusministeriet i 1860'erne ønskede at afskaffe den obligatoriske filosofiske forprøve, satte et næsten enigt universitet hælene i. Et universitetsudvalg, hvori bl.a. den førnævnte H.N. Clausen sad, afgav betænkning i 1866 og fik opbakning fra universitetets fælles kollegiale organer: Filosofikum gav et nødvendigt indblik i det almenvidenskabelige, som var nødvendigt for at forstå

⁸ Se f.eks. Møller Jørgensen 2012: 377.

⁹ Holmgaard 2000: 818, 838 n. 3.

¹⁰ Koch 2004: 279-82.

¹¹ Problemstillingen er inspireret af Kyllingstad & Rørvik 2011: 11-139.

¹² Blegvad 1977: 14.

¹³ Martensen 1878: II, 366.

“Videnskabens Væsen og Videnskabernes indre Sammenhæng”. De enkelte fagvidenskabers filosofiske elementer var uforståelige fra et konkret fagspecifikt perspektiv, men måtte undersøges fra deres almene side, dvs. filosofisk. Filosofikum var derfor uomgængeligt for alle universitetsstudier.¹⁴

Universitetets selvforståelse var altså endnu i 1866, at der var en humanistisk “indre Sammenhæng” i videnskaberne.

I praksis var denne sammenhæng imidlertid ved at falde fra hinanden. Ironien er nemlig, at Humboldtuniversitetets forskningsideal medførte en stadig specialisering, der undergravede den holistiske vision.¹⁵ Det Filosofiske Fakultets eksamensreformer afspejler en langstrakt specialiseringsproces. Allerede i 1848 indførte fakultetet magisterkonferensen, dvs. fagspecialiserede eksaminer i fakultetets faste fagrække, primært med henblik på en videnskabelig løbebane. Det lykkedes til gengæld den indflydelsesrige klassisk-filologiske professor J.N. Madvig at holde sammen på fagene i den såkaldt filologisk-historiske embeds-eksamen (1849), der indeholdt prøver i klassisk filologi suppleret med historie og nordisk filologi. Madvig var som nyudnævnt kultusminister også manden bag reformen af den lærde skole i 1850, der tilsvarende fordrede encyklopædisk indsigt, her både i humaniora og naturvidenskab. Samme år blev Det Matematiske-Naturvidenskabelige Fakultet imidlertid udskilt fra Det Filosofiske Fakultet (hvad der dog ikke primært havde med specialiseringen at gøre), og da helhedsambitionen førte til overbebyrdelse af eleverne i den lærde skole, blev denne delt efter de samme linjer i 1871. Da Madvig var gået på pension, kom endelig den fagopdelte skoleembeds-eksamen i 1883.¹⁶

Også splittelsen mellem videnskaberne på tværs af fakultetsgrænser blev tydeligere. Søren Kierkegaard hævdede i 1840'erne, at tro og videnskab er grundlæggende forskellige. Professor Martensen forsvarede imidlertid den spekulative teologi, men endte i en fejde med et par af Kierkegaards elever, herunder filosofiprofessoren Rasmus Nielsen. Det var den første strid om tro og viden, 1849-50.¹⁷

Større betydning fik den anden strid om tro og viden, 1865-69.¹⁸ Under den omfattende ny strid var det ikke længere den spekulative teologi, men den naturvidenskabelige erkendelses betydning for troen, som blev debatteret. Rasmus Nielsen forsøgte at redde troen ved at fremhæve, at tro og viden er uensartede principper, men aflivede i forbifarten videnskaben om troen, dvs. teologien. Teologiens plads i enhedsvidenskaben kom under pres. Filosofikumudvalgets betænkning, der blev afgivet midt under striden, fastholdt imidlertid enhedsviden-

¹⁴ Årbog 1871-73, 21-40, citater 38.

¹⁵ Wittrock 1993: 315.

¹⁶ Eksamensreformerne analyseres i Møller Jørgensen 2000 og Møller Jørgensen 2012. Om fakulteternes adskillelse se Kragh 2005: 265-70.

¹⁷ Koch 2004: 361-78.

¹⁸ Koch 2004: 435-61.

skaben. H.N. Clausen og de øvrige professorer opfattede endnu ikke filosofien som en trussel.

Men teologerne *var* pressede. Da den nyrationalistiske teolog A.C. Larsen i 1874 i et foredrag i Studenterforeningen forlangte Det Teologiske Fakultet udelukket fra universitetet og omdannet til en præsteskole, svarede Clausen med at kræve ytringsfriheden indskrænket for foredragsholdere: De måtte ikke angribe religion, kirke, politisk-nationale interesser, videnskaben eller videnskabelige anstalter, dvs. Det Teologiske Fakultet.¹⁹ Kravet lå i forlængelse af de begrænsninger, som universitetslærere pålagde sig selv som opdragere af ungdommen, men samtidig kan man ikke undgå at læse Clausens indlæg som et indgreb i videnskabens frihed – som han ellers havde været fortaler for siden 1830'erne. Clausen følte sig presset til at træffe et valg mellem hensynet til samfundet og hensynet til videnskaben – og han valgte samfundet.

Forklaringen er ikke alene, at teologien var kommet under øget pres. Forklaringen er også, at en ansættelsessag i Det Filosofiske Fakultet havde gjort det nødvendigt at træffe et valg.

Georg Brandes og forskningsuniversitetet

I 1871 påbegyndte den unge magister i æstetik Georg Brandes, indtil da Det Filosofiske Fakultets fremtidshåb, sine universitetsforelæsninger med de angreb på samfundets institutioner, der førte til et brud med universitetet. Brandes talte for den frie tanke, hvad han senere udlagde naturalistisk: Mennesket er underkastet de samme lovmæssigheder som den øvrige natur.²⁰ Brandes' kritikere opfattede korrekt dette som positivisme.²¹ Brandes ønskede således også naturvidenskabens metoder overført til humaniora, og den naturforsker, som blev hans forbillede, var Darwin. Nutiden var "Charles Darwin's Tidsalder", hvor "den empiriske Naturforskning" fortrængte metafysisk spekulation (religion) og trængte ind i andre videnskaber.²² Det var botanikeren og forfatteren J.P. Jacobsens Darwin, som Brandes her satte i sit skjold: en Darwin, som med Ernst Haeckels program talte for udviklingslærens betydning uden for biologien. Darwin blev et våben i kulturkampen.²³

Matematikprofessor Ad. Steen forsvarede i en rektortale i 1875 enhedsvidenskaben ved at stille krav om, at teologisk videnskab skulle acceptere de øvrige videnskabers forskningsresultater.²⁴ I øvrigt fik Brandes' forsøg på at hævde naturvidenskaben ikke opbakning i Det Matematisk-Naturvidenskabelige Fakultet, hvor der var enighed om at begrænse naturvidenskaben. Darwins teorier var

¹⁹ Dumreicher 1934: 229-32.

²⁰ Brandes 1872b: 46.

²¹ Scharling 1875: 23.

²² Brandes 1872a: 262-64.

²³ Clasen et al. 2014: 105-14.

²⁴ Steen 1875-76: 251-52.

P.S. Krøyers Portræt af Georg Brandes som foredragsholder (1901) viser Brandes, da hans ansættelsessag endelig var kommet til sin afslutning: Brandes blev tildelt, hvad der svarede til en professorløn af Kommunitetets midler. I deres stille sind måtte Brandes' støtter (og senere også Brandes selv) erkende, at det sikkert var meget godt, at han ikke blev rigtig professor med de forpligtelser, der fulgte med. (Den Hirschsprungske samling.)

kendte og respekterede, men ikke accepterede;²⁵ hvad der vakte størst modstand, var imidlertid den darwinisme, som J.P. Jacobsen og Brandes repræsenterede. Naturvidenskaben måtte ikke bruges til at angribe kultursyntesen – skønt den i praksis ikke kunne undgå at gøre det. Demarkationen var i sig selv et symptom på krise. En af darwinismens få fortalere lagde således i 1880 vægt på, at darwinismen ikke måtte bruges til at afvise skabelsesberetningen.²⁶ Klarest udtrykte geologiprofessor Fr. Johnstrup sig i endnu en rektortale i 1882: “Naturvidenskabernes Fremskridt er bleven tagen til Indtægt udover de rette Grænser”, hævdede han og kritiserede anvendelsen af darwinismen til undergravning af samfundsmoralen: Naturvidenskaben risikerede at blive en kræftsvulst, som udbredte ateistiske anskuelser.²⁷ Teologernes demarkation fulgte Rasmus Niensens strategi ved at sætte skel mellem tro og viden, ligesom Nielsen selv indvendte, at J.P. Jacobsens Darwin overskred videnskabens grænser.²⁸

Biskop Monrad nærrede samme bekymring som Johnstrup, da han i 1872 spurgte J.P. Jacobsen, om han forstod, hvilken betydning det kunne få for samfundet, hvis “Mennesket er skabt ikke i Guds, men i en Abekats Billede”. Denne opfattelse ville understøtte “de vilde Bevægelser”, der arbejdede på at omstyrte samfundet (dvs. socialisterne).²⁹

²⁵ Funder 2002.

²⁶ Funder 2002: 328-29.

²⁷ Dagbladet, 21.4.1882.

²⁸ Hjermitsev 2011: 296-97.

²⁹ Fabricius Møller 2000: 79.

Den øvrige teologiske reaktion på darwinismen var afdæmpet.³⁰ De teologiske professorer afholdt sig fra at polemisere. Fr. Nielsen, der senere blev professor, oversatte en Darwin-kritisk artikel og inddrog darwinismens naturalistiske menneskesyn i et angreb på Brandes i 1872.³¹ Martensen, der var forhenværende professor, skyggeboksede i 1874 med Darwin i sit socialkonservative angreb på den rå liberalismes frie konkurrence, idet han kritiserede naturalismen for at berøve menneskelivet dets etiske dimension.³² Men Darwin blev hverken nævnt her eller i Martensens senere forsvar for den kultursyntese, han selv havde stået fadder til (1878).³³

Også i Det Filosofiske Fakultet forsvarede flertallet kultursyntesen. Det gjaldt også Brandes' to velyndere i fakultetet, filosofiprofessor Hans Brøchner og æstetikprofessor Carsten Hauch. Skønt Brøchner ikke var kristen, forsvarede han en enhed af moral, viden og religion.³⁴ Hauch havde i 1869 taget religionen og kultursyntesen i forsvar mod arkæologiens og geologiens angiveligt usikre resultater, som ifølge Hauch desuden kun gav mening under forudsætning af en religiøs indgriben.³⁵ Han indså, at Brandes i højere forstand var hans "største og farligste Modstander", men kunne alligevel på sit dødsleje i foråret 1872 afgive en patetisk erklæring om, at Brandes ubetinget var den bedst kvalificerede til at indtage den lærestol, som nu ved hans død blev ledig.³⁶ Han satte forskningsfriheden højere end samfundet, da han blev tvunget til at vælge. Det var han og Brøchner imidlertid ene om i fakultetet.

Det er dette dilemma, der gør den langstrakte sag om Brandes' ansættelse ved universitetet relevant.³⁷ Dette var i forvejen i krise, men da Brandes i slutningen af 1871 indgav en ansøgning om ansættelse som docent, blev problemerne tydelige: opløsningen af den indre sammenhæng og af den ydre sammenhæng med kultur, religion og moral. Brandes' forelæsninger tydeliggjorde, at videnskabelig forskning kunne undergrave grundlæggende samfundsværdier. Problemet var, at ingen kunne sætte spørgsmålstejn ved Brandes' enestående videnskabelige kvalifikationer. Ved Hauchs død kom det derfor heller ikke på tale at besætte lærestolen til anden side. Brandes var selvskreven – men blev afskrevet. Den eneste professor i Det Filosofiske Fakultet, som faktisk havde hørt hans forelæsninger (C.W. Smith), skrev i et votum, at fakultetet var moralsk forpligtet til at stemme imod de anskuelser, som Brandes repræsenterede, og dermed imod hans ansættelse. Angrebene på kristne institutioner som æg-

³⁰ Fabricius Møller 2000. Gregersen & Kjærgaard 2009. Jf. dog Hjerimitslev 2011.

³¹ Gregersen & Kjærgaard 2009: 152-53. Nielsen 1872: 26.

³² Martensen 1874: 18-19.

³³ Gregersen & Kjærgaard 2009: 145.

³⁴ Koch 2004: 516-21.

³⁵ Hauch 1869.

³⁶ Hauch 1872. Hatting 1928: 200.

³⁷ En god, samlet analyse af Brandes' ansættelsessag 1871-1902 findes i Petersen 1993: 404-20.

teskabet forargede.³⁸ Det var en tilsvarende kritik, som Monrad kort efter rettede mod J.P. Jacobsens Darwin.

Madvig spillede en afgørende rolle i beslutningsprocessen: Han var universitetets største videnskabelige autoritet, men var samtidig medlem af Landstinget og ansat af Kultusministeriet som undervisningsinspektør for de lærde skoler. Han var statstjener, men kæmpede samtidig for videnskabens frihed. Nu var det ikke længere muligt at forene disse hensyn, og Madvig blev tvunget til at træffe et for ham smerteligt valg. Han fastholdt i et brev kort efter Hauchs død, at han ville forsvare den videnskabelige frihed, men "fræk og overfladisk Spot" vejede tungere i den anden vægtskål.³⁹ Madvigs ubehag ved at afgøre sagen på ikkevidenskabelige præmisser kom igen til udtryk, da spørgsmålet om Brandes' ansættelse på ny blev aktuelt i 1875, og han måtte ty til videnskabeligt pindehuggeri for at undgå en anbefaling.⁴⁰ I virkeligheden skyldtes modviljen fortsat Brandes' kontroversielle holdninger.

Men allerede i 1875 spores en ny holdning til Brandes i fakultetet, som var tæt på at anbefale en professor konkurrence om den ledige post i æstetik – hvad man meget vel forstod, ville betyde hans ansættelse.⁴¹ Tendensen forstærkedes de følgende år: I 1877 skrev fire af fakultetets daværende sammen med syv kommende professorer under på en adresse, der beklagede, at Brandes ikke havde fået professoratet.⁴² I 1890 skrev tretten af fakultetets lærere (samt to kommende) under på en adresse til Rigsdagen med anmodning om statsstøtte til Brandes svarende til en professorlønning – en symbolsk anerkendelse af, at Brandes burde være blevet professor.⁴³ To år senere modsatte fakultetet sig forgæves, at litteraturhistorikeren og Brandeskritikeren Paludan overtog det fortsat ledige professorat i æstetik.⁴⁴ I 1896 bakkede et stort flertal af fakultetet op om at gøre Brandes til ekstraordinær professor, men forslaget faldt i det konservative Konsistorium og Kultusministeriet.⁴⁵ Endelig kom sagen til en afgørelse kort efter systemskiftet, da 40 af universitetets 54 professorer underskrev en erklæring om at gøre Brandes til professor. Det var en symbolsk markering af, at Brandes' holdninger ikke burde have udelukket ham som professor. Resultatet blev i første omgang en statsbevilling til Brandes, men i 1902 fik han også titel og rang af professor – dog uden tilknytning til universitetet.

Holdningsændringen til Brandes afspejlede på den ene side fornyelsen af Det Filosofiske Fakultets lærerkollegium. En række af de nye professorer i 1880'erne var inspireret af positivismen og Darwin – ligesom flere af dem politisk var radi-

³⁸ RA, KU, Det Filosofiske Fakultet, dekanatssag 1871 nr. 49.

³⁹ Spang-Hanssen 1948: 32-33.

⁴⁰ Correspondance de Georg Brandes III, 145-46. Spang-Hanssen 1948: 38.

⁴¹ Årbog 1880-81, 1108-9.

⁴² Dagens Nyheder, 24.9.1877.

⁴³ Brandes 1908: 494-98.

⁴⁴ Årbog 1891-92, 858-59.

⁴⁵ Årbog 1896-97, 353-55.

kale. Det gjaldt eksempelvis de nye professorer i filosofi (Høffding, Wilkens, Kroman) og historikeren Kr. Erslev; sidstnævnte stod forrest i kampen for Brandes i 1896 og 1901.

På den anden side var langt fra alle de 40 underskrivere i 1901 radikale positivist. Deres støtte var også et resultat af de udfordringer, der havde ramt universitetet de foregående årtier. Som det er fremgået, havde forskning udgjort en væsentlig del af universitetets idé fra tidligt i det 19. århundrede. Det, der ændrede sig i århundredets sidste tredjedel, var, at forskning blev opprioriteret på bekostning af embedsuddannelse og almindelse, og at universitetet fralagde sig ansvaret for den moralske opdragelse af den studerende ungdom. Det universitet, der også i resten af verden voksede frem i den sidste del af det 19. århundrede, fik det specialiserede, forskningsorienterede universitet i Berlin som forbillede. Resultatet blev det, som bl.a. Björn Wittrock har kaldt for etableringen af *forskningsuniversitetet*.⁴⁶

Forskningsuniversitetets gennembrud afspejles inden for Det Filosofiske Fakultet i en række skærpede videnskabelige krav til eksaminander, doktorander og aspiranter til lærestole.⁴⁷

Omkring 1840 var skriftlig videnskabelig produktion en fast del af professorernes opgave, men ikke en nødvendig forudsætning for at opnå ansættelse.⁴⁸ I Det Filosofiske Fakultet voksede kravene frem mod århundredskiftet, hvor en relevant doktorafhandling eksempelvis var blevet en forudsætning for at slå igennem. Samtidig blev det en forudsætning, at aspiranten havde ikke blot en universitetseksamen, men en eksamen fra Det Filosofiske Fakultet. Universitetskarrieren krævede altså efterhånden en specialiseret uddannelse, særlig efter indførelsen af skoleembedseksamen i 1883. Det hang igen sammen med en modernisering af undervisningen. Forelæsninger blev erstattet af øvelser, hukommelsesstoffet blev erstattet af tilegnelsen af nogle fagspecifikke færdigheder gennem *metoden*. De studerende skulle også gøres til forskere. Denne udvikling blev institutionaliseret gennem oprettelsen af Det Filologisk-Historiske Laboratorium i 1896 og reformen af skoleembedseksamen i 1901, som eksplicit stillede krav til kandidaternes fortrolighed med "den videnskabelige Methode".⁴⁹ I bedømmelsen af disputater blev der lagt tilsvarende vægt på afhandlingernes metodiske stringens.

Specialiseringen viste sig også ved, at det i stigende grad blev et privilegium for de nærmeststående fagfolk at udtale sig i disputats- og ansættelsessager.

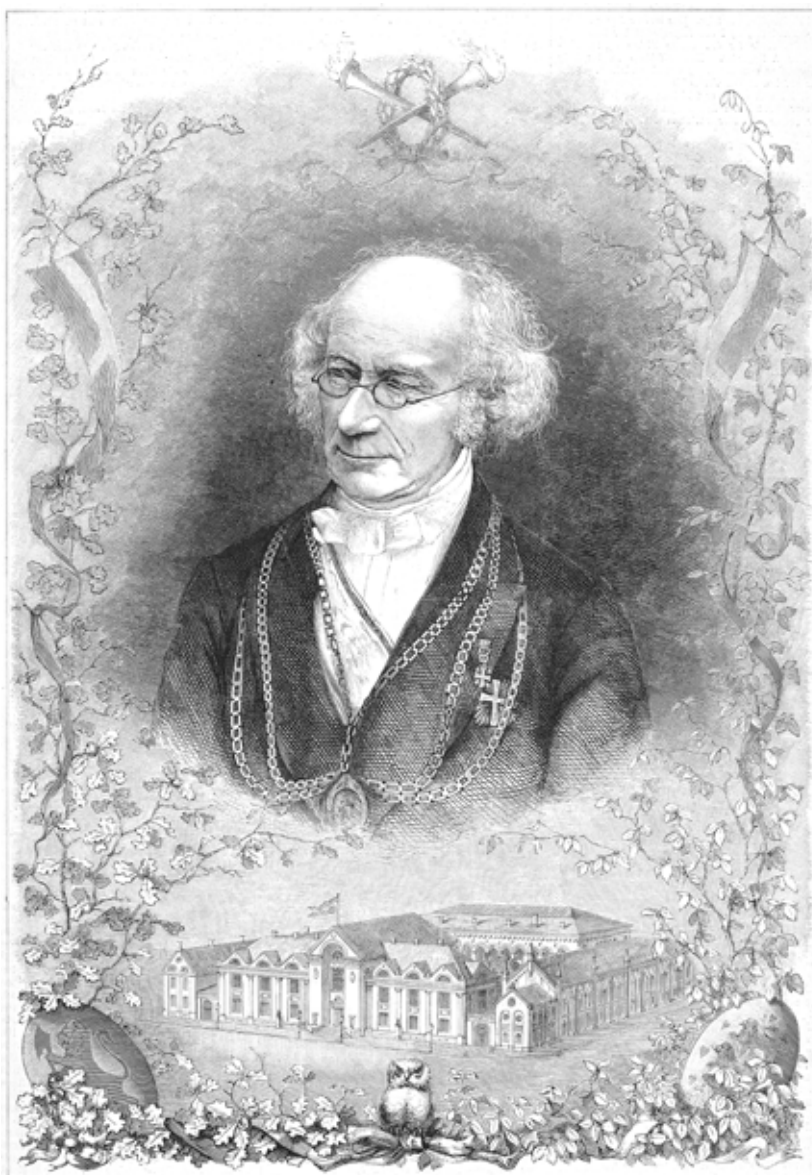
Der var tale om en gradvis udvikling, men det er værd at lægge mærke til, at et afgørende skred skete i 1870'erne. Det var i denne periode, den videnskabelige magt forskød sig fra fakultet til fag. Her så man i enkelte tilfælde politiske argumenter i fakultetets officielle behandling af ansættelsessager. Videnskabelige ar-

⁴⁶ Wittrock 1993: 309, 319-31.

⁴⁷ For dokumentation af det følgende henvises til Larsen 2016: kap. 1-3 og 5.

⁴⁸ Hellesen & Tuxen 1993: 109, 246-47.

⁴⁹ Møller Jørgensen 2000: 606.

J.N. Madvig i Illustreret Tidende. Da universitetet fejrede sit 400-årsjubileum, var det en selvfølge, at Madvig skulle være rektor og præsidere for festlighederne. Madvig var en berømt og international videnskabelig autoritet: Han var præsident for Videnskabernes Selskab, formand for Carlsbergfondet og gennem 50 år professor. Sidstnævnte gerning var kun blevet afbrudt, da han i et par år beklædte posten som demokratiets første kultusminister. Han fortsatte efterfølgende sit politiske virke og var tillige den første undervisningsinspektør for den lærde skole frem til 1874. Hans indflydelse, på universitetet som uden for, kan kort sagt næppe overvurderes. Det er sigende, at Illustreret Tidende hævdede ham over det øvrige universitet.

gumenter var herefter næsten enerådende, når det gjaldt vurderingen af den enkelte ansøger. I en række principielle diskussioner i fakultetet blev det ligeledes i 1870'erne slået fast, at en afhandling, for at kunne antages til forsvar for doktorgraden, må være en selvstændig forskningspræstation og ikke bare kan gentage etablerede sandheder. En lang række afgørelser i disputats- og ansættelsessager var ydermere præget af dissens blandt fagfolkene, hvilket kan indikere, at det styrkede forskningsideal ikke slog igennem uden kamp.

De, der kæmpede for at højne de videnskabelige krav, var imidlertid af indlysende grunde ikke de positivistiske, radikale professorer, som først trådte til i det følgende årti. Forskningsuniversitetets gennembrud må derfor ses som et kollektivt svar på universitetets udfordringer: Den typiske professor omkring århundredskiftet opfattede sig som videnskabens tjener, ikke statens. Det både afspejlede og ændrede naturligtvis også forholdet mellem universitetet og statsmagten.

Universitetet og staten

1870'erne var ikke kun præget af kamp internt i Det Filosofiske Fakultet, men også af universitetets og fakultetets eksterne stridigheder med Kultusministeriet.⁵⁰ J.C.H. Fischer (minister 1875-80) stillede således konsekvent spørgsmålstegn ved universitetets videnskabelige dømmekraft. Derimod stillede hverken Fischer eller hans efterfølgere spørgsmålstegn ved videnskabskriteriet som afgørende for ansættelser. Det blev stadig vanskeligere for Kultusministeriet at afvise den videnskabelige vurdering af ansøgerne; det skete sidste gang i 1892, da Paludan blev professor i æstetik. Universitetet monopoliserede den videnskabelige magt, mens staten i 1901-02 med sin (forbeholdne) støtte til Brandes endegyldigt anerkendte, at samfundskritiske holdninger ikke diskvalificerede videnskabeligt meriterede kandidater.⁵¹

Universitetets indflydelse blev nøje defineret, men dermed også nøje afgrænset. Videnskabens autonomi var gensidig.

Tilbage fra omkring 1830 havde universitetet haft udstrakt autonomi, hvad angik ansættelser og indretningen af uddannelser, eksaminer og akademiske grader. De kollegiale organer begyndte samtidig at blive inddraget i beslutningsprocesserne.⁵² Det betød imidlertid ikke i første omgang en klar adskillelse mellem stat (Universitetsdirektionen indtil 1849, derefter Kultusministeriet) og universitet. Endnu i 1870'ernes begyndelse kunne ministeriet træffe afgørelser uden formelt at spørge universitetet. Det votum i Det Filosofiske Fakultet, der talte om Brandes' mangel på moral, blev eksempelvis aldrig refereret officielt til ministeriet, men underhånden gik vurderingen af forelæsningerne videre til de national-liberale ministre.⁵³

⁵⁰ En analyse af statens forhold til universitetet 1870-1920 findes i Larsen 2016: kap. 4.

⁵¹ Petersen 1993: 417-20.

⁵² Møller Jørgensen 2000: 161-62, 181-82.

⁵³ Andreas Frederik Kriegers dagbøger V, 217.

Den gensidige mistillid mellem Fischer og universitetet bidrog til at formalisere forretningsgangen, idet universitetet nu måtte kæmpe for at blive hørt i ansættelsessager. Denne kamp vandt universitetet.⁵⁴ Prisen var imidlertid, at afstanden til ministeriet blev større. Mens det tidligere havde været en fast praksis, at professorer mødte op i ministeriet og fremlagde deres ønsker, mistede en sådan opførsel legitimitet i 1880'erne – i hvert fald når de pågældende ønsker ikke samstemte med universitetets officielle holdning. Et godt eksempel er højrepolitiker og juraprofessor Henning Matzen, der af politiske grunde i flere tilfælde udnyttede sine politiske kontakter til at påvirke afgørelser i ansættelsessager: Kultusminister Scavenius blev bearbejdet til at tilsidesætte universitetets indstilling i spørgsmålet om ansættelsen af en ny docent i tysk i 1883 og året efter til at ansætte Paludan som docent imod Det Filosofiske Fakultets ønske (i sidstnævnte tilfælde handlede Matzen dog ikke mod Konsistorium).⁵⁵ Matzens opførsel vakte stor forargelse ved universitetet og især i Det Filosofiske Fakultet, og der blev gjort et uhørt, men forgæves forsøg på at stemme ham ud af Konsistorium.⁵⁶ Man måtte ikke sammenblende sine roller på det politiske og det videnskabelige felt. Efter århundredskiftet var udviklingen cementeret, og ministeriet kunne ikke længere tage notits af forlydender om store uenigheder og urent trav i Det Filosofiske Fakultet, når universitetets *formelle* indstillinger holdt dette skjult.⁵⁷ Uformelle kontakter betød ikke længere noget i en bureaukratiseret forretningsgang.

Det har utvivlsomt virket befordrende på kontakten mellem universitetet og ministeriet, at alle embedsmændene havde deres eksamen fra samme universitet. Tilsvarende var alle kultusministre før systemskiftet akademikere.⁵⁸ Ministre som Madvig (1848-51), C.C. Hall (1854-59, 1870-74), J.J.A. Worsaae (1874-75), C. Goos (1891-94) og H.V. Sthyr (1897-1900) havde tilmed været universitetslærere.

Det ændrede sig med systemskiftet, da J.C. Christensen blev den første kultusminister, som helt bogstaveligt ikke talte samme sprog – latin og græsk! Den kulturelle kløft følte man på begge sider. J.C. Christensen var skeptisk indstillet over for både den sorte latinskole, hvis lærere blev uddannet på universitetet, og de universitetsuddannede embedsmænd, som troligt havde tjent højreregeringerne.⁵⁹ Især ældre, konservative professorer havde en tilsvarende mistro til den ny minister. Som en afgået professor konstaterede i et brev, var J.C. Christensen “en Landsbyskolelærer (!), der for Tiden som Cultusminister staar i Spidsen for Videnskab og Kunst!!!, skjønt han næppe har mere Begreb om samme end min lil-

⁵⁴ Årbog 1877-78, 290. RA, KU, Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet, dekanatssag 1876/77 nr. 23. Jf. Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler I, 14.

⁵⁵ KB, NKS 4485, 4°: Erslev til Fridericia, 12.12.1883. KB, Utilg. 774: Paludan, dagbog 1882-85, 133-34, 139-40. KBS, Dep. 189: Rosenberg til Stephens, 26.-27.2.[1884].

⁵⁶ KB, NKS 4485, 4°: Erslev til Fridericia, 12.12.1883. KB, NKS 4604, 4°: Wimmer til Erslev, 5.10.1884. RA, KU, Den Akademiske Lærerforsamling, forhandlingsprotokol, 10.10.1884.

⁵⁷ RA, KM 3. kt., jnr. 1287/1912: Notat af dpt.chef Weis, 1.3.1913.

⁵⁸ V.A. Borgen, der kortvarigt var kultusminister 1859-60, var dog kun cand.phil.

⁵⁹ Duedahl 2006: 160-61.

le Finger”⁶⁰ Men yngre, radikale professorer, der under forfatningskampen havde sympatiseret med Venstre, var også skeptiske. Det var ikke deres Venstre, som var kommet til magten.⁶¹ Denne skepsis viste sig velbegrundet, da ministeren gennemførte en længe forberedt skolereform.

Universitetet og skolen

Hierarkiet mellem universitet og den lærde skole var klart gennem det meste af det 19. århundrede: Universitetet bestemte over skolen. Eleverne skulle studere videre på universitetet og var statens fremtidige embedsmænd. Indtil 1850 var det universitetslærerne, som forestod den centraliserede eksamen artium. Båndene blev løsnet med den madvigske skoleforordning i 1850, som gjorde almindelse til et selvstændigt formål ved siden af den universitetsforberedende undervisning.⁶² Madvig overtog selv det nyoprettede, magtfulde embede som undervisningsinspektør og førte dermed tilsyn med skolerne og havde stor indflydelse på deres ansættelser og afskedigelser. I det begrænsede omfang, Madvig og hans efterfølgere i embedet deltog i den offentlige skoledebat, var det i et forsvar for staten: den eksisterende skolelov. Stat, skole og universitet var tæt forbundne.⁶³

Efter Madvigs afgang fra undervisningsinspektionen i 1874 blev hvervet overtaget af tre professorer fra de filosofiske og matematisk-naturvidenskabelige fakulteter. Den lærde skole var for så vidt fortsat under universitetets kontrol, men den ny undervisningsinspektion frasagde sig snart indflydelse på personsager i skolerne.⁶⁴

Skolereformen fra 1871 blev i sin levetid udsat for stadig større kritik, og i 1898 gav den nye formand i Undervisningsinspektionen, den klassiske filolog M.Cl. Gertz, sin støtte til reformkravene. Han talte for en skole, der rettede sig mod det moderne samfundsliv snarere end universitets videnskabelige studier: Mere dansk, matematik og naturvidenskab – og mindre klassisk filologi.⁶⁵ Undervisningsinspektionen stod ikke længere på den eksisterende lovs side.

Almenskoleloven i 1903 med oprettelsen af den nysproglige linje levede op til Gertz' ønsker. Andelen af dimittender fra de lærde skoler, som lod sig immatrikulere, faldt. Den nye nysproglige linje blev numerisk en succes, og andelen af klassisksproglige studenter faldt på under et årti til 8 pct.⁶⁶ Den klassiske dannelses dominans var brudt.

⁶⁰ KB, NKS 4291, 4°: Fausbøll til Thomsen, 30.1.1904.

⁶¹ KB, Tilg. 188: Kr. Erslev til A.B. Drachmann, 20.9.1901.

⁶² Nørr 2000: 789-90.

⁶³ Nørr 1998: 40, 46, 101-14, 159-70.

⁶⁴ Nørr 1998: 114-19.

⁶⁵ Skovgaard-Petersen 1976: 176.

⁶⁶ Kryger Larsen 1993: 484-85.

Afstanden mellem universitet og skole var blevet større op gennem det 19. århundrede, men reformen i 1903 markerede alligevel et brud. Under lovens forbedelse blev universitetet – i modsætning til tidligere reformer og reformplaner – ikke inddraget.⁶⁷ Nok var Gertz medlem af det sagkyndige udvalg, der forbedte loven, men det var som repræsentant for Undervisningsinspektionen og ikke universitetet. Som en følge af reformen blev der oprettet et nyt docentur i pædagogik, men mod universitetets ønske direkte under ministeriet, og uden at universitetet blev hørt.⁶⁸ Endelig blev den nye undervisningsinspektion nok besat med højt kvalificerede videnskabsmænd, der havde en doktorgrad fra universitetet, men de var skolemænd, ikke universitetslærere.⁶⁹ Universitetet bevarede via skoleembedseksamen kun kontrollen med de faglige og videnskabelige adgangskriterier til gymnasieskolens stillinger, men måtte også her finde sig i voksende kritik fra gymnasierne af undervisningens standarder og målsætninger. Det Filosofiske Fakultet blev således presset til at opprioritere den praktiske side af sprogundervisningen på bekostning af det, der blev opfattet som det egentligt videnskabelige.⁷⁰ Da Kultusministeriet endelig i 1914 ville nedsætte et udvalg til forberedelse af en større universitetsreform, ønskede det deltagelse af to skolemænd, nemlig en undervisningsinspektør og en udpræget kritiker af universitetets undervisning. Det lykkedes universitetet at afværge denne katastrofe (for hvad kunne skolens repræsentanter dog vide om universitetsforhold?); alligevel var tendensen klar: Det gamle hierarki mellem universitet og skole var nærmest vendt på hovedet.⁷¹

Kultusministeriets henvendelse til universitetet i 1914 hang også sammen med et generalangreb på universitetets selvstyre.

Magt og afmagt

Lønningsloven fra 1892 var fortsat gældende, da den statsfinansielle krise satte ind i 1908 og gjorde det umuligt at rette op på løneftersløbet. Da substantielle lønstigninger endelig blev gennemført 1916-19, blev disse forvandlet til real-lønsnedgang af verdenskrigens inflation. Udviklingen fortsatte ind i 1920'erne og ramte universitetet hårdere end andre læreanstalter. Resultatet var en statusmæssig degradering af professorstanden.⁷²

På universitetet følte mange professorer sig svigtet af staten. Universitetet blev lokket til (tiltrængte) administrative indrømmelser, der skulle sikre ministeriet større kontrol med resurserne, til gengæld for en lønregulering. Betænkningen

⁶⁷ Møller Jørgensen 2000: 236, 422. Skovgaard-Petersen 1976: 126, 224, 239.

⁶⁸ Årbog 1905-6, 406-12.

⁶⁹ Skovgaard-Petersen 1998: 201-12.

⁷⁰ Særlig om tyskundervisningen se Wiecker 1978: 459-60; Steffensen & Hyltdgaard-Jensen 1979: 306-7; Årbog 1915-20 I: 288-89.

⁷¹ Årbog 1914-15, 532, 535. Kryger Larsen 1993: 518-22.

⁷² Kryger Larsen 1993: 518-22.

fra Universitetskommissionen af 1912, der var nedsat for at forberede en omorganisering af universitetet, levede ikke op til ministeriets egne forventninger. Det forsøgte så i 1914 at presse på for at indføre en kanslerinstitution, fast pensionsalder og studieplaner og i det hele taget intensivere udnyttelsen af lærerkræfterne – og tilkendegav samtidig, at lønforbedringerne alligevel ikke blev til noget. Det var et tillidsbrud. Den administrative kontrol med universitetet var ved at glide ud af professorernes hænder.⁷³

Universitetet undgik kanslerinstitutionen, men følte sig presset til selv i 1918 at foreslå ansættelsesregler og i 1921 en ny universitetsfundats, der indførte forretningsudvalg i Konsistorium og fakulteterne og en valgt administrator. Sideløbende blev universitetslærernes pensionsalder fastlagt med tjenestemandsløven i 1919. Der var skepsis over for denne regulering af hidtil uregulerede områder. Universitetet mærkede, at det var blevet en undervisningsinstitution blandt andre.⁷⁴ Autonomien var svækket – skønt den *videnskabelige* autonomi ikke blev antastet.

Frem til sin afgang i 1879 havde Madvig med sin både videnskabelige og politiske autoritet været den naturlige leder af et universitet med en fremtrædende position i samfundet. Der lå en helhedsambition bag universitetets uddannelsesidealer og dannelsesbegreb, og den i professorernes selvforståelse herigennem kultiverede sans for det almene såvel som almenvellet legitimerede sociale skel mellem akademikere og andre.⁷⁵ I praksis brød helhedsambitionen imidlertid sammen med specialiseringen, som skabte et universitet med styrket videnskabelig autoritet – på bekostning af muligheden for at optræde og blive opfattet som en samlet institution med særlige privilegier, hvad der førhen fulgte med professorernes særlige status. Universitetet blev reduceret til en administrativ enhed.⁷⁶ På samme måde blev Det Filosofiske Fakultet en administrativ samling af selvstændige discipliner. Statstjeneren var blevet forsker – uden de tidligere moralske og religiøse forpligtelser, men også uden den indflydelse, som havde fulgt med bindingen til kultur, moral, religion og politik. Videnskabelige indstillinger var nu alle præget af den rene videnskabs sprog. I stedet for Madvig trådte Erslev frem som Det Filosofiske Fakultets og til en vis grad også hele universitetets dominerende skikkelse. Det er symbolsk, at hans ansættelse i 1883 faldt sammen med indførelsen af den atomiserende skoleembedseksamen. Erslev er i dag først og fremmest kendt som kildekritikkens fader, men han var i det hele taget primus motor i de undervisningsreformer, der gjorde disciplinernes metoder til det afgørende i uddannelsen. Han repræsenterede også de professorer, der ønskede at gøre indrømmelser til Venstre og demokratiet – også for at demokratiet ikke

⁷³ Årbog 1914-15, 530-33. Kryger Larsen 1993: 515-18.

⁷⁴ Kryger Larsen 1993: 525-28.

⁷⁵ Jf. Ringer 2000: 203.

⁷⁶ Jf. Thomsen 1986: 1.

senere selv skulle tvinge forandringer igennem. Erslev var således frontfigur, da universitetets styrelse blev moderniseret i 1902.⁷⁷ Uden for universitetets mure havde Erslev imidlertid ikke samme pondus som Madvig tidligere. Trods gode kontakter i det radikale Zahle-ministerium 1913-20 kunne de ikke udnyttes på en måde, som de øvrige professorer fandt tilfredsstillende under det massive pres fra regeringen. Erslev forsvarede Kultusministeriet, men blev eftertrykkeligt sat på plads i Den Akademiske Lærerforsamling.⁷⁸ Kort efter gik han af som professor og blev rigsarkivar.

Kampen for videnskabelig autonomi og tilpasningen til demokratiet understøttede hinanden. Universitetet brød båndene til en kultur, som havde legitimeret dannelsesborgerskabets kulturelle og politiske dominans, og var dermed i praksis med til at legitimere de angiveligt udannede bønders magtovertagelse, men demokratiet var ikke synderligt taknemmeligt. Universitetet vandt den videnskabelige magt, men afmægtigheden uden for videnskabens snævre rammer blev tilsvarende større.

Summary

The breakthrough of the research-oriented university. The University of Copenhagen with special regard to the Philosophical Faculty at the end of the 19th century.

In the last third of the 19th century, the University of Copenhagen was in crisis. The unity of science was challenged by increased specialisation as well as the progress of natural science and Darwinism, questioning theology's place at the university. When the young, brilliant and subversive doctor of aesthetics Georg Brandes applied for a chair in the Philosophical Faculty in 1871, the university's belief in a synthesis of science, religion and morals furthermore turned out to be an illusion. The university was forced to choose between supporting science or values of importance to society, i.e. religion. The pendulum slowly swung in favour of science, resulting in the emergence of the research-oriented university in the late 19th century. The university succeeded in defending the autonomy of science, but this accomplishment came at a price: the university lost influence outside of the scientific field, e.g. in relation to the state and the secondary school system.

⁷⁷ Petersen 1993: 446-54.

⁷⁸ Kryger Larsen 1993: 524.

Pelle Oliver Larsen, f. 1975, cand.mag. i historie fra Københavns Universitet 2004, ph.d. fra Aarhus Universitets Humanistiske Fakultet 2011. Ansat som videnskabelig assistent ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet. Forsker i universitetshistorie og historiografi. Har bl.a. skrevet artiklen "Universitetets køn. Kønsnormer og kvinders karrieremuligheder ved Københavns Universitets Filosofiske Fakultet, 1875-1925" (Historisk Tidsskrift 112, 2012), og i begyndelsen af 2016 udkommer bogen Professoratet. Kampen om Det Filosofiske Fakultet 1870-1920. Kontakt: Aarhus Universitet: hispol@cas.au.dk

Kilde- og litteraturliste

Utrykt materiale

Rigsarkivet (RA)

Kultusministeriet 3. Kontor (KM 3. kt.): Journalsag 1287/1912

Københavns Universitet (KU)

Den Akademiske Lærerforsamling: Forhandlingsprotokol 1850-1921

Det Filosofiske Fakultet: Dekanatssag 1871 nr. 49

Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet: Dekanatssag 1876/77 nr. 23

Det Kongelige Bibliotek (KB)

NKS 4291, 4°: Vilh. Thomsens brevsamling

NKS 4485, 4°: J.A. Fridericias brevsamling

NKS 4604, 4°: Breve til Kr. Erslev

Tilg. 188: Breve til A.B. Drachmann

Utilg. 774: J. Paludans dagbøger

Kungliga Biblioteket, Stockholm (KBS)

Dep. 189: George Stephens' brevsamling

Litteratur

- *Andreas Frederik Kriegers dagbøger V* (1923). Kbh.
- Bagge, Povl (1970), Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede. Nogle synspunkter. *Historisk Tidsskrift* 12.r.IV, 423–74.
- Blegvad, Mogens (1977), *Filosofikum*. I: S.E. Nordenbo & A. Friemuth Petersen (red.), *Dansk filosofi og psykologi 1926-76 2*. Kbh.: Filosofisk Institut, Københavns Universitet, 11-31.
- Brandes, Georg (1872a), *Forklaring og Forsvar. En Antikritik*. Kbh.: Gyldendal.
- Brandes, Georg (1872b), *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur. Forelæsninger holdte ved Kjøbenhavns Universitet i Efteraarshalvaaret 1871: Emigrantlitteraturen*. Kbh.: Gyldendal.
- Brandes, Georg (1908), *Levned 3*. Kbh.: Gyldendal.
- Clasen, Mathias, Stine Slot Grumsen, Hans Henrik Hjermitzlev & Peter C. Kjærgaard (2014), Translations and Transition: the Danish Literary Response to Darwin, i T.F. Glick & E. Shaffer (ed.), *The Literary and Cultural Reception of Charles Darwin in Europe 3*. London: Bloomsbury, 103-27.
- *Correspondance de Georg Brandes III* (1966). Cph.: Rosenkilde og Bagger.

- *Dagbladet*, 21.4.1882.
- *Dagens Nyheder*, 24.9.1877.
- Duedahl, Poul (2006), *J.C. Christensen. Et politisk menneske*. Kbh.: Gyldendal.
- Dumreicher, Carl (1934), *Studentereforeningens Historie I*. Kbh.: Nyt Nordisk Forlag.
- Fabricius Møller, Jes (2000), Teologiske reaktioner på darwinismen i Danmark 1860-1900. *Historisk tidsskrift* 100, 69-92.
- Funder, Heidi (2002), En historie om foranderlighed. Evolutionsteorien i Danmark 1860-80. *Historisk tidsskrift* 102, 306-37.
- Gregersen, Niels Henrik & Peter C. Kjærgaard (2009), Darwin and the Divine Experiment. *Studia Theologica – Nordic Journal of Theology* 63, 140-61.
- Hatting, M. (1928), Carsten Hauchs sidste Rejse. *Tilskueren* 45/2, 17-30, 86-95, 195-210, 248-65.
- Hauch, C. (1869), Om Modsætningen mellem den fremskridende Videnskab og den poetisk-religieuse Betragtning af Menneskets Fortid. *For Romantik og Historie* 2, 199-215.
- Hauch, C. (1872), En Erklæring. *Nyt dansk Maanedsskrift* III, 488.
- Hellesen, Jette Kjærulff & Ole Tuxen (1993), Københavns Universitet 1788–1848. I: L. Grane & L. Hørby (red.), *Københavns Universitet 1479–1979 II*. Kbh.: G.E.C. Gad, 1–268.
- Hjermitsev, Hans Henrik (2011), Protestant Responses to Darwinism in Denmark, 1859–1914. *Journal of the History of Ideas* 72, 279-303.
- Holmgaard, Jørgen (2000), Universitetet 1814-1901. I: T. Knudsen (red.), *Dansk forvaltningshistorie. Stat, forvaltning og samfund I*. Kbh.: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 807-38.
- Koch, Carl Henrik (2004), *Den danske idealisme. 1800–1880*. Kbh.: Gyldendal.
- Kragh, Helge (2005), *Natur, nytte og ånd. 1730-1850*. Aarhus Universitetsforlag.
- Kryger Larsen, Hans (1993), Københavns Universitet 1902–1936. I: L. Grane & K. Hørby (red.), *Københavns Universitet 1479–1979 II*. Kbh.: G.E.C. Gad, 455–604.
- Kyllingstad, Jon Røyne & Thor Inge Rørvik (2011), *Universitetet i Oslo 1811-2011. Bok 2. 1870-1911. Vitenskapenes universitet*. Oslo: Unipub 2011.
- Larsen, Pelle Oliver (2016, forestående), *Professoratet. Kampen om Det Filosofiske Fakultet 1870-1920*. Kbh.: Museum Tusulanums Forlag.
- Lindhardt, P.G. (1958), *Den danske kirkes historie. Bind 7. Tiden 1849–1901*. Kbh.: Gyldendal.
- Martensen, H.L. (1974), *Socialisme og Christendom. Et Brudstykke af den specielle Ethik*. Kbh.: Gyldendal.
- Martensen, H.L. (1878), *Den christelige Ethik. Den specielle Deel*. Kbh.: Gyldendal.
- Møller Jørgensen, Claus (2000), *Humanistisk videnskab og dannelse i Danmark i det 19. århundrede. Reform, nationalisering, professionalisering*. Århus.
- Møller Jørgensen, Claus (2012), Humboldt in Copenhagen. Discipline Formation in the Humanities at the University of Copenhagen in the Nineteenth Century. I: J. Maat, T. Weststeijn & R. Bod (eds.), *The Making of the Humanities. From Early Modern to Modern Disciplines*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 377–395.
- Nielsen, Fredrik 1872, *Den kristne tro og den frie tanke*. Kbh.
- Nørr, Erik (1998), Første hovedafsnit: 1848-1888. I: H. Haue, E. Nørr & V. Skovgaard-Petersen (red.), *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*. Kbh., 17-175.
- Nørr, Erik (2000), Den lærde skole i det 19. århundrede. I: T. Knudsen (red.), *Dansk forvaltningshistorie. Stat, forvaltning og samfund I*. Kbh.: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 787-806.
- Paludan, J. (1880), *Lærefriheden og Demokratiet. Til Orientering af Spørgsmaalet om Dr. G. Brandes's Ansættelse ved Universitetet*. Kbh.
- Petersen, Niels (1993), Københavns Universitet 1848–1902. I: L. Grane & K. Hørby (red.), *Københavns Universitet 1479–1979 II*. Kbh.: G.E.C. Gad, 269–454.
- Ringer, Fritz K. (2000), *Toward a Social History of Knowledge. Collected Essays*. New York: Bergahn Books.
- *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler, foranstaltet af Konsistorium, efter Foranledning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet (1884–85)*. Kbh.: Gyldendal.
- Scharling, C. Henrik (1875), *Theologien og Universitetet. Et Foredrag i Studentereforeningen*. Kbh.
- Sibbern, Frederik Christian (1878), *Moralphilosophie som Retsindigheds- og Tilbørighedslære. Et efterladt Skrift*. Kbh.: C.A. Reitzel.

- Skovgaard-Petersen, Vagn (1976), *Dannelse og demokrati: Fra latin- til almenskole: Lov om højere almenskoler 24. april 1903*. Kbh.: Gyldendal.
- Skovgaard-Petersen, Vagn (1998), *Andet hovedafsnit: 1888–1945*. I: H. Haue, E. Nørr & V. Skovgaard-Petersen (red.), *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*. Kbh., 177-232.
- Spang-Hanssen, E. (1948), *Oskar Siesbye og hans Breve. Fra Madvigs og hans Efterfølgeres Tid*. Kbh.
- Steen, Ad. (1875-76), Tale ved Universitetets Reformationsfest 1875. *Det nittende Aarhundrede. Maanedsskrift for Literatur og Kritik*, 237-53.
- Steffensen, Steffen & Karl Hyldgaard-Jensen (1979), *Germansk filologi*. I: P.J. Jensen (red.), *Københavns Universitet 1479–1979 IX*. Kbh.: G.E.C. Gad, 297–324.
- Thomsen, Niels (1986), *Københavns Universitet 1936-1966*. I: L. Grane & K. Hørby (red.), *Københavns Universitet 1479-1979 III*. Kbh.: G.E.C. Gad, 1-288.
- Wiecker, Rolf (1978), 150 Jahre Deutsch und Germanistik an der Universität Kopenhagen. *Geschichte einer Institution. Text und Kontext* 6.1/6.2, 439–77.
- Wittrock, Björn (1993), *The Modern University: the Three Transformations*. I: S. Rothblatt & B. Wittrock (red.), *The European and American University Since 1800. Historical and Sociological Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 303–62.
- Årbog = *Aar bog for Kjøbenhavns Universitet, den polytekniske Lærestalt og Kommunitetet indeholdende Meddelelser for de akademiske Aar 1871–1920*.